

Michael Hartmann

The Sociology of Elites

Routledge, New York, 2007., str. 144.

Knjiga M. Hartmanna, njemačkog profesora sociologije na Tehničkom sveučilištu u Darmstadtu, sastoji se od uvoda i sljedećih poglavlja: *Elite i masa*, *Funkcionalne elite*, *Elite i klase*, *Nacionalni obrazovni sustavi i regrutiranje elite*, *Elite i klasne strukture*.

U uvodu, Hartmann analizira povijesni razvoj i etimologiju riječi elita. Korijen riječi nalazi se u francuskoj riječi *élite* (odabrati) te je u širokoj upotrebi u francuskom jeziku od 17. stoljeća, a u njemačkom je usvojena u 18. stoljeću. Povijesno gledano, pojam elite razvijen je u 18. stoljeću od strane francuske buržoazije koja se nastojala ujediniti a onda i suprotstaviti tada vladajućim staležima. Također, buržoazija je individualni uspjeh, u odnosu na obiteljsko porijeklo (pripadnost aristokraciji i kleru), nastojala učiniti glavnom predispozicijom za zauzimanje vodećih društvenih položaja. Kroz devetnaesto stoljeće pojam elite upotrebljava se kao anti-pod pojmu mase. Naime, iz perspektive tadašnje srednje klase, značajan porast gradskih masa, posebice industrijske radničke klase kao i pripadajućih političkih zahtjeva, unosili su nemir i time prijetili sigurnosti vladajućeg poretka. Da bi se održao poredak masama je trebala ovladati superiorna manjina. Takvo tumačenje pojma elite kompromitirano je događajima u Drugom svjetskom ratu pa je pojam u drugoj polovini 20. stoljeća redefiniran u manjinu istaknutu određenim moralnim i etičkim kvalitetama. I danas je prevladavajuća funkcionalistička perspektiva koja smatra da ne postoji samo jedna vladajuća klasa, već funkcionalne, sektorske ili subelite čiji se članovi ističu od ostatka populacije s obzirom na visoke položaje u različitim sektorima društva. Također, podrazumijeva se da su članovi elita zaslužili svoje položaje samo na osnovi svojih individualnih sposobnosti. Hartmann smatra da pripadnici poslovnoga sektora, politike, administracije i pravosuđa tvore najvažnije društvene elite današnjice te im stoga posvećuje najviše pažnje u svojim analizama.

Drugo poglavlje *Elita i masa* usmjereno je ka klasičnim teoretičarima elite i njihovim glavnim idejama. Društvena događanja bila su vođena od strane suverena do kraja 18. stoljeća kada se glas naroda počinje oslušivati i utjecati na odluke monarha. Le Bon smatra da je misija svih masa u povijesti bila destruktivna te da one nisu bile u stanju kreirati civilizaciju koja je pak proizvod malobrojne intelektualne aristokracije nekog doba. Ono što masa nema, a civilizacija zahtijeva jesu razum,

Copyright © 2009 Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Institute for Social Research in Zagreb
Sva prava pridržana – All rights reserved

kontrola i viši stupanj kulture. Masa nije puki zbir pojedinaca, ona je podložna zakonu mentalne ujedinjenosti što je čini sirovom, barbarskom, prijemčivom, impulzivnom, razdražljivom, drskom, iracionalnom te pod vrlo specifičnim uvjetima sposobnom za moralnost tijekom kratkog vremenskog perioda. Autor zatim daje prikaz ali i kritiku Pareta, Mosce i Michelsa. Zajedničko ovim autorima je postojanje temeljne podpodjele društva na elitu i masu te upotreba pojma cirkulacija elita. Za njih ljudska povijest ima jedan obrazac: manjina se neprestano bori za moć, dok je većina u ulozi pasivnog promatrača. Elita je oduvijek vladala masama i to zato jer posjeduje materijalne, intelektualne i psihološke kapacitete potrebne za upotrebu moći. Hartmann zamjera trojici klasičnih autora nesistematično, ponekad površno i arbitrarno korištenje ključnih koncepata poput elite, vladajuće klase, političke klase, više klase i niže klase. Također, autor primjećuje da je odnos između elita i klasa, inače od središnje važnosti za sociologiju elita, ostao potpuno nerazjašnjen.

Funkcionalne elite naziv je trećeg poglavlja u kojem se autor osvrće na istoimene teorije elita. U socijalnom kontekstu koji slijedi nakon Drugog svjetskog rata, pojam elite sugerirao je superiornost odabrane manjine, što je pak podsjećalo na teorije Pareta, Mosce i Michelsa. Istraživači elita su, u cilju izbjegavanja stare dihotomije, nastojali pristupiti problemu elita s pluralističkog stanovišta. Ove teorije, smatra autor, podrazumijevaju dva temeljna principa: postojanje funkcionalnih kompetitivnih subelita te pristupačnost odnosno otvorenost elitnih pozicija svima bez obzira na porijeklo. Hartmann započinje ovo poglavlje prikazujući rad K. Mannheima koji prepoznaje meritokratski princip kao ključni faktor u selekciji kao i akumulaciji elitnih grupa. Raslojavanje elitnih grupa po tipovima (političke i organizacijske, intelektualne i umjetničke te moralne i religiozne elite) pridonosi razvoju društva ali i donosi neke rizike poput nemogućnosti da pojedinačno uspješno utječu na njegovo oblikovanje. Gubitak ekskluzivnosti jedne elite sprečava nametanje vodećeg ukusa ili principa stila, a rezultat je stalna glad za brzim stimulansima i opći nedostatak orijentacije. Princip zasluga na temelju sposobnosti i znanja glavni je dinamički element društvenoga razvoja, međutim bez jasnih kriterija društvene selekcije masovno društvo bi moglo skliznuti u fašizam, a demokratizacija socijalne mobilnosti ka višim slojevima kroz obrazovanje dugoročno bi moglo potkopati temelje kulture i znanosti. Prijetnju mase demokratskom poretku prepoznaju američki teoretičari W. Kornhauser, H. D. Lasswell i A. Kaplan dok zaštitnike demokratskih odnosa moći vide u brojnim konkurentskim subelitama iz različitih sfera društva koje ne dozvoljavaju premoć samo jedne od njih. Autor zatim predstavlja glavne ideje njemačkih istraživača elita poput Dahrendorfa, Dreitzela i Stammers, koji za razliku od američkih, intenzivno problematiziraju poveznicu između elita i socijalne ili klasne strukture. Negativni stav prema masama je daleko manje zastupljen dok je kritika prema elitama mnogo zastupljenija. Suzanne Keller je, prema Hartmannovu mišljenju, bila najuspješnija u pokušaju analitičkog razjašnjavanja pozicije i funkcije elita. Ova teoretičarka je usmjerena na analizu strateških elita odnosno onih čije odluke i potezi ostavljaju posljedice na mnoge članove društva. Strateške elite su manje, kratkoročne, ograničene u ovlastima i otvorenije od vladajućih klasa, a njihove ulaznice čine specijalizirana znanja i individualan trud. Svi funkcionalistički teorijski pristupi, smatra Hartmann, nedovoljno objašnjavaju

različitosti među elitama u različitim sektorima društva, posebice način na koji su ukorijenjene u socijalnoj strukturi ili pak utjecaj klasa i slojeva u cijelom procesu. Dok god se ovaj pristup, smatra autor, koncentrira samo na formalne političke strukture moći, neizbježno se zanemaruju stvarni odnosi moći.

Elite i klase četvrto je poglavlje koje prikazuje kritičke analize funkcionalističkog pristupa elitama poglavito one C. W. Millsa i P. Bourdieua. Teorijski pristupi ova dva značajna teoretičara usuglašavaju se u dvije središnje teze. Obojica se slažu da ne postoji veliki broj međuovisnih subelita sličnog ili istog položaja, nego tvrde da postoji jedna elita moći vladajuće klase koja je, unatoč internim diferencijacijama, karakterizirana snažnom unutrašnjom kohezijom kojom dominira ona grupa koja je u posjedu ekonomskog kapitala. Temelj ove kohezije vide u sličnoj obiteljskoj i obrazovnoj socijalizaciji članova elite moći ili dominantne klase. S druge strane, ova dva teoretičara razlikuju se u svojim pristupima središnjim temama i primijenjenim analizama. Mills je usmjeren na istraživanje kako i tko donosi odluke važne za cijelo društvo dok Bourdieu razmatra pitanja mehanizama odgovornih za reprodukciju dominantne klase i pripadajuće moći. Mills se bavi načinom na koji masa oblikuje i formulira političku volju te nalazi da raširena pasivnost nastaje uslijed masovnog nedostatka interesa za sudjelovanjem u javnom životu, kao i prisutnosti manipulativne moći masovnih medija kontroliranih od strane elite moći. Bourdieu, pak, ne pridaje pažnju ovom problemu oblikovanja javnog mnijenja i uloge masovnih medija. Njegovi interesi su vezani za mehanizme koji uključuju habitus kojim se vladane klase služe za svojevolsnu adaptaciju danim društvenim uvjetima. U tom smislu, zastrašene mase koje postoje kod Millsa, Bourdieu uopće ne prepoznaje. Mills naglašava izravne interese i projekte elite moći, dok se Bourdieu koncentrira na podsvjesne mehanizme. Naime, vladajuća klasa je uvijek najuspješnija u postizanju svojih ciljeva kada njena djelovanja proizlaze nesvjesno iz njenog habitusa. Osim ovdje ukratko navedenih usporedbi, autor iscrpno opisuje značajke kritičkih teorija elita kao i prikaz evolucije njihovog nastajanja kroz djela ovih autora.

Nacionalni obrazovni sustavi i regrutacija elita peto je poglavlje koje problematizira regrutaciju elita iz obrazovnih sustava Francuske, Ujedinjenog Kraljevstva, SAD-a, Japana i Njemačke. Osobe na najvišim pozicijama u francuskom društvu najčešće su vlasnici diploma četiri fakulteta usmjerena na pravno-politička, tehnička, ekonomska i društveno-humanistička područja. Ovi fakulteti godišnje zajedno upisuju tek oko tisuću studenata što jamči ekskluzivnost i prestiž. Ekskluzivnost studiranja na ovim fakultetima vidljiva je i iz socijalnog porijekla studenata – tijekom godina se povećava postotak onih koji su regrutirani iz viših socijalnih slojeva tako da je, napominje Hartmann, postotak djece radnika u ovakvim školama tek oko 6%. Velika koncentracija moći nalazi se u rukama veoma uskog elitnog kruga koji se regrutira od 500 diplomiranih godišnje (odnosno 0.6 promila ukupnog broja studenata Francuske) s ova četiri fakulteta. Ekskluzivne obrazovne institucije prisutne su također u Ujedinjenom Kraljevstvu u čijem slučaju odlučujuću ulogu u stvaranju, točnije, reprodukciji elita, nemaju toliko fakulteti koliko prestižne privatne i javne škole odnosno internati. Za razliku od Francuske, naglašena je financijska dimenzija tako da za godišnju školarinu treba odvojiti prosječnu britansku

godišnju plaću što svakako ograničava broj onih koji pomišljaju na upis u prestižne škole. Iako je utjecaj Oxforda i Cambridgea u kreiranju elita neupitan, mreže bivših studenata tijekom radnog vijeka nemaju onu kvalitetu kao u francuskom slučaju upravo zbog nedovoljne ekskluzivnosti ova dva sveučilišta kada je riječ o broju studenata. Sustav regrutacije u SAD-u sličan je onom britanskom no za razliku od britanskog privatna škola ne jamči izravan pristup najvišim društvenim pozicijama nego početni korak na putu za elitna sveučilišta. Prestižna američka sveučilišta ekstremno su selektivna s obzirom na socijalno porijeklo studenata, budući da podrazumijevaju ogroman financijski teret. No, osim što funkcioniraju zahvaljujući izdašnim školarinama, sva prestižna sveučilišta nastoje prikupiti što više donacija i zato djeca bivših, izrazito bogatih studenata imaju povlašteni status pri upisu. Iako su prestižna sveučilišta važne institucije u američkom obrazovnom sustavu koje neizostavno osiguravaju izvrsno plaćene poslove svojim bivšim studentima, autor napominje da ona nemaju utjecaj kao francuska pa ni britanska sveučilišta na regrutaciju elita poglavito u poslovnom svijetu. Japanski slučaj je radikalniji od francuskog u smislu važnosti obrazovne institucije u pristupu ključnim vodećim pozicijama u zemlji, počevši od vrtića. Sve izvrsne srednje škole u Japanu su privatne, no da bi se upisao elitni fakultet potrebno je dodatno obrazovanje u tzv. *Jukusima* što je značajan financijski teret. Ono što sveučilišta čini nedostižnima u manjoj su mjeri školarine a u većoj rigorozni prijamni ispiti, koji kao i u francuskom slučaju, zahtijevaju prikladnu socijalizaciju i obrazovanje stečeno ne samo u školi već i u obitelji. Kao i u francuskom slučaju, ekonomska, politička i uopće društvena elita moći regrutirana je iz ograničenog broja ekskluzivnih sveučilišta. Njemačka nema elitne obrazovne institucije no Hartmann nalazi ekskluzivnost u stjecanju doktorata kao ekvivalentu diplomama s prestižnih sveučilišta u drugim zemljama. No, samo doktorat u dobivanju poslova tipičnih za elite, naglašava autor, nije dovoljan. U Njemačkoj je obiteljsko porijeklo odnosno habitus pojedinca izrazito važan posebice što je važnija i utjecajnija pozicija unutar ključnih društvenih institucija.

U šestom i ujedno posljednjem poglavlju naziva *Elite i klasne strukture* Hartmann pokušava odgovoriti na tri središnja pitanja koja proizlaze iz dominantnog funkcionalističkog pristupa. Autor postavlja pitanje važnosti sposobnosti i stečenog znanja za društveni uspjeh te s time u vezi i postojanje socijalne heterogenosti elita. Hartmann analizira prakse država analiziranih u petom poglavlju i zaključuje da, iako nesumnjivo postoji korelacija između akademskog uspjeha i pristupa elitama, u dobivanju ključnih društvenih pozicija, s određenim odstupanjima, socijalno porijeklo igra izrazito važnu ulogu. Drugo pitanje se odnosi na važnost ekonomske elite odnosno njenog posebnog položaja s obzirom na utjecaj koji ima na razvoj društva. Iako funkcionalisti ne pridaju posebnu pažnju ekonomskim elitama, Hartmann nalazi da poslovni sektor ima izrazito jak utjecaj na sva područja u društvu čemu pridonosi intenzivna internacionalizacija poslovnih struktura i procesa. Na treće pitanje vezano za prirodu odnosa između elita i klasa autor se nadovezuje na analitički dobro postavljenu razliku teoretičarke S. Keller. Klase su trajnije, manje specijalizirane a njihovi pripadnici dijele ne samo profesionalne i funkcionalne pozicije nego i set zajedničkih općih navika, običaja i obrazaca kulturnog ponašanja koji omogućuju monopoliziran pristup najvažnijim elitama pri čemu je

izrazito važna sposobnost prijenosa privilegija na iduću generaciju. Međutim, autor ne prepoznaje tako nejasne granice između pojedinih strateških elita ali i elita i klase u stvarnosti. Stoga se priklanja Giddensovom konceptu vladajuće klase koju čine regrutirani uglavnom iz ključnih elita ali i pripadnici višeg srednjeg te višeg društvenog sloja.

Sociologija elita predstavlja veoma vrijedan teorijski i empirijski doprinos istoime-
nom području kako studentima sociologije tako i istraživačima ove teme. Autor daje pregled i kritiku relevantnih teorija elita autora poput Mosce, Michelsa, Pareta, Lasswella, Dahrendorfa, Keller ali i Bourdieua i Millsa. Teorijska analiza upotpunjena je zanimljivom i važnom empirijskom analizom regrutacije elita francuskog, američkog, britanskog, njemačkog i japanskog društva posredstvom obrazovnih sustava i na taj način upozorava na moguće teorijske propuste u proučavanju društvenih elita i klasa.

Anja Gvozdanović
Zagreb